

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI HUZURIDAGI
ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSc. 03/10.12.2019.I.16.01. RAQAMLI ILMIY KENGASH**

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

UDK: 338.5.(575.1)

TASHNAZAROVA DILFUZA SAMIDDINOVNA

**KORXONALARDA MAHSULOT TANNARXI HISOBINI
TAKOMILLASHTIRISH**

08.00.08 –“Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit”

Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertatsiyasi

Toshkent shahri– 2023 yil

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
1- HALQARO STANDARTLARGA O'TISH SHAROITIDA MAHSULOT	
bob TANNARXI HISOBINING NAZARIY MASALALARI.....	11
1.1 Xarajatlar va tannarx tushunchasi, ularning mazmuni va tavsifi.....	11
1.2 Tannarx hisobining zamonaviy ta'rifi, funksiyalar va vazifalari.....	25
1.3 Mahsulot tannarxi hisobiga oid normativ-huquqiy hujjatlarni xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish.....	35
1-bob bo'yicha xulosalar.....	45
2- MAHSULOT TANNARXIGA KIRITILADIGAN XARAJATLAR	
bob HISOBI VA ULAR TAQSIMOTINI TAKOMILLASHTIRISH.....	47
2.1 Zaxiralarga singdirilgan tannarx (inventoriabile cost) va tannarx obyekti (cost object)ni aniqlashning uslubiy masalalari.....	47
2.2 Ustama ishlab chiqarish xarajatlari hisobi va ularni mahsulot tannarxiga sabab-oqibat mezonida taqsimlash uslubini takomillashtirish.....	57
2.3 Xalqaro standartga muvofiq mahsulot tannarxiga kiritiladigan xarajatlarni hisobga oluvchi schyotlar hamda asosiy buxgalteriya o'tkazmalari.....	69
2-bob bo'yicha xulosalar.....	81
3- MAHSULOT TANNARXINI ANIQLASHNING JARAYONLI	
bob KOSTING (PROSES COSTING) TIZIMI USLUBIY	
MASALALARI HAMDA MAHSULOT TANNARXI	
TO'G'RISIDAGI HISOBOTNI TAKOMILLASHTIRISH.....	84
3.1 Jami mahsulot va alohida mahsulot birligi tannarxini aniqlash uslubiyatini takomillashtirish.....	84
3.2 Mahsulot tannarxini aniqlashning jarayonli kosting (proses costing) tizimining uslubiy masalalari.....	93
3.3 Mahsulot tannarxi to'g'risidagi hisobotini takomillashtirish.....	105
3-bob bo'yicha xulosalar.....	120
XULOSA.....	122
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	130
ILOVALAR.....	147

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahonda iqtisodiyotning globallasuvi va xalqaro miqyosdagi raqobatning keskinlashib borishi iqtisodiy resurslardan yanada samaraliroq foydalanishni taqozo etmoqda. Jahon bankining 2022-yil hisoboti ma'lumotlari bo'yicha iqtisodiyotning resurs va energiyaga bo'lgan talablarini qondirish uchun "keyingi besh yil davomida bank 8,6 mlrd. dollar ekologik toza va energiyaning tiklanadigan manbalariga rezerv yaratgan"¹. Jahon iqtisodiyotidagi tendensiyalar va prognozlarga ko'ra "2023-yilda Markaziy Osiyoda energiya inqirozi chuqurlashgan taqdirda mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish hajmi qisqarishi mumkin"². Kompaniyalar resurslaridan tejamkorlik bilan foydalanishni ta'minlashda mahsulot tannarxining kamayishiga erishish eng muhim omil hisoblanadi. Xalqaro amaliyotda xarajatlar, jumladan mahsulot tannarxini qisqartirilishiga erishish buxgalteriya hisobining asosiy vazifasi sifatida qaralmoqda.

Jahonda global raqobatning kuchayishi sharoitida korxonalarda mahsulot tannarxi hisobini takomillashtirishga oid ko'plab ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Mahsulot tannarxi hisobining uslubiy asoslarini takomillashtirish, mahsulot tannarxi to'g'risida haqqoniy va ishonchli axborot manbalarini shakllantirish, tannarxni tavsiflash va tasniflash, costing (costing) tizimlarini joriy qilish, mahsulot tannarxiga oid hisobotlar aniqligini oshirish, tannarxni tan olish, baholash, innovatsion-raqamli iqtisodiyot sharoitida mahsulot tannarxini hisoblashning eng samarali zamonaviy usullarini qo'llash masalalari bu boradagi tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlashda boshqaruv hisobining tarkibida korxonalarda mahsulot tannarxi hisobining metodologik asosini yanada rivojlantirishga e'tibor qaratilmoqda. Ayni paytda respublikada tannarx hisobining eng zamonaviy usullarini joriy qilish, tannarxni boshqarish, zamonaviy costing (costing) tizimlarini joriy qilish, tannarxga doir axborotlarni

---

¹ Годовой отчет 2022. Всемирный банк. 10-с. // <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/about/annual-report>

² <https://news.mail.ru/economics/54609472/?frommail=1>

moliyaviy va boshqaruv hisobi maqsadlarida foydalanishning zamonaviy konsepsiyasi, tannarx hisobotining innovatsion formatlarini joriy qilish masalalari tadqiqi dolzarb hisoblanadi. Ayrim korxonalarda tannarxning yuqori darajada bo'lishi raqobatbardosh va eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqishda ma'lum qiyinchiliklarni yuzaga keltirmoqda. "Sanoat korxonalari boshqaruv tizimida muammolar bor. Mahsulotlar tannarxini tushirish kerak. Bu raqobat muhitini yaratishning muhim asosidir"³. Mazkur vazifalarni hal etish, jumladan, mahsulot tannarxi hisobining zamon talablariga mos metodologiyasini ishlab chiqishning obyektiv zaruriyati ushbu yo'nalishda chuqur ilmiy-tadqiqotlar olib borishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 5-fevraldagi 54-son "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi, 2012-yil 7-martidagi 64-son "Sanoatda ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish va mahsulot tannarxini pasaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari hamda ushbu sohaga oid boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda ko'rsatilgan vazifalarni hal qilishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mosligi. Mazkur dissertatsiya tadqiqoti respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining I. "Demokratik va huquqiy jamiyatni ma'naviy-ahloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish" ustuvor yo'nalishiga muvofiq bajarilgan.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. AQSH, Buyuk Britaniya, Rossiyalik olimlardan M.A.Vaxrushina, V.B.Ivashkeevich, V.F.Paliy,

---

³ <https://xs.uz/uzkr/post/sanoat-mahsulotlari-tannarkhini-tushirish-kerak-prezident>